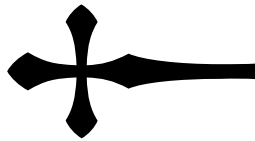

DE GRIMMIGE LENTE VAN 1940

Marc Verschooris

**DE
GRIMMIGE
LENTE VAN**

1940

**DE LOTGEVALLEN VAN 18 JONGEREN
TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG**

Sterck & DeVreese

© 2024 Marc Verschooris | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp Mijke Wondergem
Boekverzorging Elgraphic

ISBN 978 94 6471 222 3
NUR 689

Foto omslag: Lambertine Parys, Henri De Cleyn & Berthe De Cleyn (AFD)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Sterck & De Vreese.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

INHOUD

Voorwoord	11
Inleiding	17
VOORSTELLING	23
MARC HEYNDRICKX	25
Een kassierster in een besloten chalet	25
De Résidence Palace, een mengeling van gedachten	28
De zwarte bioscopen van de stad	30
1944: Een jeugd ten prooi aan een kwade geest	32
SUZANNE DE BILDE	35
Het huwelijk dat de deportatie niet kan voorkomen	35
De trots van Lummerzheim: de Capitole en de Nieuwe Cirque	37
Suzanne en het vermaledijde jaar 1944	40
De schimmeldraden van de Nieuwe Cirque: le blanc de champignon	40
Het is me niet vergund jood te zijn	41
De aftiteling van de laatste oorlogsfilm	44
Het filmdoek kleurt niet langer zwart	47
De weg met de vele kronkels	51

ELISABETH UTEN	54
De Vlaamse Filmactie	54
De vele huissleutels van Verhulst	56
De clash van de Gentse juffen	57
De dodelijke kus van Gilberte	59
Le souvenir de vous m'accompagnera	61
Met de staart tussen de benen: het uur van de waarheid	65
De dames van het luid protest	66
De schandvlekken wegpoetsen	68
HELENA DE VYNCK EN MARCEL PESKENS	70
Het oord van het overbodige sentiment	70
De filologen van goed en kwaad	71
Het vrouwelijk perspectief	72
De fout van de Jezuiten: zweren bij Ignatius van Loyola	74
Een noble daad van amper twintig seconden	76
Peskens in een masculiene sfeer	79
De biecht voor God en de SD	80
1944 en de blinde en dodelijke ijver	81
De duurbetaalde weg naar de vrijheid	82
Naar Holland: duizend doden sterven	88
Het kwaad hoort bij de mens	92
In beroep is de schuld niet minder bewezen	93
Gedeelde SD-herinneringen in Zuid-Afrika	94
Genoeg van de Kaapse zomerluchten	95
De stem van Suid-Afrika	96
Wat villa Hubain prijsgeeft	98
JACOBA ROOSEN	99
Ravensbrück: de hel wegnemen	99
Van nieuwe baronnen, met vieze manieren	100
Aan het eind dansen we allemaal	106
Toujours fidèle envers ma Belgique	107
De Gentse clan rond Stellenbosch	110
Heil Hitler in Pretoria	112
Lieve Jacoba, het regent	113
Als alle troostende woorden zijn opgebruikt	115

ALFONS LABEAU	117
De kloostermuur die de zon wegneemt	117
De pijn van Nederbrakel	119
De muur der gramschap	120
Eine Frau die Ihren Mann liebt	121
FERNAND VANMAELE	123
De knooppunten van alle verzet	123
Meewerken aan een lucratieve overlevingsactiviteit	125
Fernand Vanmaele en de Band of Brothers	127
De veranderdrift kent ongekende hoogtes	129
De vaderlandse mythe van eenheid en verzet krijgt een knauw	131
Een lijst van conflicterende perspectieven	133
FRANS MARTENS	134
Zo tenger, zo blond en zo alleen	134
Zinneloos geboren	135
Een leven voor een fiets	137
Le candidat à la folie	139
De tante en de gezonde bevoorrading van buiten	141
Het begin van de dodelijke infiltraties	144
Oudenaarde en de eruptie van het kwaad	145
Het geweer krijgt een gloeiende loop	146
De lucht die vol spanning zit	149
De maand met de fatale afrekeningen	151
De hiërarchie van misdaad	153
Weg met zoveel neurotische outcasts: Schaamte doet zwijgen	154
Wat het collectief geheugen kan verdragen	156
WILLY MICHIELS EN MAURICE MATTHYS	159
De prinsen van het Sint-Amandusinstituut	159
M & M en een kortstondig broos geluk	161
De parabel van hoop en wanhoop	162
Zonde van de onbezonnenheid	163
Geen parallel verdriet	165

ROSALIE CASIER EN MARIE-LOUISE AUDENAERT	167
Aidée par le don de beauté dont la nature l'a comblée	167
De geheimen van het Donkmeer	169
De Vlaamse Zaal in de Cour Saint-Georges	171
De parel in de sabotageschelp	173
De transfer naar het Zwarte Woud	174
Le Casier de Casier	176
Een gedeeltelijk parallel universum	178
De vele onvervulde wensen	180
Meer verloren schapen in de Wollestraat	183
 MONIQUE TALMANT	 185
De foto met de valse indruk	185
De jeugd van de slotenmaker	185
Van de Noord-Franse wind die zo spoedig aan kwam waaien	187
Een gedroomde toekomst, met moeders liefde	191
Binnenblijven in Graz	193
Buitenkomen met problemen	194
Leven met de schaamte van het falen	196
 NICOLAS DE ROOSE	 200
De Orde van macht en onderdanigheid	200
Uit kortzichtig eigenbelang	201
De verdienstelijke Kapo	203
 GASTON LAMBERT	 205
Sterven op de eigen verjaardag	205
De plaats aan de eretafel	207
Luisteren naar moeders stem	213
De hovenier spreekt als een gebroken spa	215
Als je maar gelukkig bent	217
Auf eigene Faust reizen	219
Vader, u hebt uw zoon niet gekend	221
Een jeugdig leven voor een edele zaak	223
Ich hab mein Leben satt	224
De rechtbank van eerste en laatste aanleg	226

LAMBERTINE PARYS EN HENRI DE CLEYN	229
De luidspreekers van SEM	229
De revue zit in het theater	232
De valse noten uit de orkestbak	234
Schuiven met schuld	236
De oorlog heeft hun het zingen niet verleerd	238
Een verleden dat iedereen aangaat	239
Een diversiteit aan emoties: genezen van meerdere aandoeningen	241
Het verleden dat zich wreed laat gelden	243
NAWOORD: GRIMMIG EN GRILLIG	247
ARCHIEVEN	253
TOELICHTING PER HOOFDSTUK	255
MARC HEYNDRICKX & SUZANNE DE BILDE	255
ELISABETH UTEN	257
HELENA DE VYNCK EN MARCEL PESKENS	259
JACOBA ROOSEN	262
ALFONS LABEAU	264
FERNAND VANMAELE	265
FRANS MARTENS	266
WILLY MICHIELS EN MAURICE MATTHYS	268
ROSALIA CASIER & MARIE-LOUISE AUDENAERT	269
MONIQUE TALMANT	272
NICOLAS DE ROOSE	274
GASTON LAMBERT	275
LAMBERTINE PARYS EN HENRI DE CLEYN	276
LITERATUURLIJST	279
ILLUSTRATIES	283
AFKORTINGEN	285
DANKWOORD	287

VOORWOORD

Ik ken de publicaties van Verschooris sinds lang. Mijn interesse en mijn bewondering zijn in die jaren steeds toegenomen. De auteur heeft een fascinerend onderzoeksgebied gevonden, de collaboratie en de repressie tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, met bijzondere aandacht voor de Joodse slachtoffers. Onveranderd bleef, al die tijd, zijn ongebreidelde ambitie om in alle hoeken van de archief-planeet feiten te bezoeken, en vooral zijn quasi obsessionele behoefte om zijn talloze vondsten stelselmatig te onderwerpen aan kritische interpretaties, om al die feiten te contextualiseren, en ze te onderwerpen aan controle op accuratesse, wat men vandaag modieus omschrijft als *fact checking*.

11

Over de omschrijving van Marc Verschooris als een onverbeterlijke archief-rat ironiseer ik nimmer, al is het maar omdat men mij ook soms zo betitelt. Het is een eretitel, omdat deze passie cruciaal is voor de *sérieux* van een betoog. Maar er is meer. Vertoeven in een archiefdepot is meer dan de zoektocht naar evident materiaal over het bestudeerde thema of personage. De echte opwindend duikt op bij het toevallig vinden, in de onschuldige doos naast de evidente doos, van feiten waar je niet naar op zoek was, maar feiten die onvermoede facetten over die persoon onthullen, handelingen waarvan de daders het belang niet onderkenden, of, integendeel, daden waarover zij spijt hadden of gêne koesterden. Het blijft een delicate evenwichtsoefening om in de reconstructie van levens, de privacy van de bestudeerde personen te eerbiedigen, zeker wanneer ze nog in leven zijn, maar evenzeer postuum.

Marc Verschooris is, binnen zijn geliefd tijds kader van Wereldoorlog II, van vele markten thuis. Zijn 'Uit de lus van de strop' uit 2020, focust op een specifieke collectiviteit, 'Gentenaars in de bres voor de Joodse bevolking, 1940-1944'.

Het vertrekt van een originele en fascinerende problematiek: wat doen tijdgenoten met mensen in nood. In dit boek staan niet de Joodse individuen centraal, wel de welwillende Gentse burgers die ze uit de handen van de Duitse bezetters hebben gered, of proberen redden. Om hun moedige attitudes te begrijpen moest Verschooris op zoek naar hun ideologische, intellectuele en professionele achtergronden, naar hun netwerken. Ver weg van de anekdotiek werd het boek meteen een waardevolle studie van sociale milieus, en een zeer gewaardeerde bijdrage tot de mentaliteits-geschiedenis.

In die vele zoektochten viel het Verschooris op dat de ene casus nog boeiender, noch complexer, nog prangender, is dan de andere. Het noopte dan tot een nog dieper gravende heuristiek. En zo werkte hij één treffende casus, die van een Oostenrijkse Jodin, naar Gent gevlucht voor de Nazi's, Martha Geiringer, grondig uit tot een schitterende monografie, uitputtend grondig, en feitelijk accuraat zoals enkel Verschooris dat kan. Het werd veel meer dan een biografie. Zijn 'Martha's Labyrint', van 2022, is een spannende roman, een ontroerend verhaal over de liefde tussen twee inspirerende vrouwen, en tegelijk een onthullende reconstructie van een verwarrend en dramatisch tijds kader. De empathie van de auteur met zijn personages is heel overtuigend. En, nog belangrijker, deze invoeling stond geen ogenblik de pijnlijke zoektocht naar de werkelijke feiten en connectie in de weg.

12

Ik weet dat Marc Verschooris geen klassieke academische opleiding kreeg als vakhistoricus. Aan wat zou je dat dan kunnen zien? En als ik het zou zien, is het dan belangrijk? Ik heb in de afgelopen jaren herhaaldelijk met lof gezwaaid naar niet-vakhistorici die zich met groot succes waagden aan een historisch onderwerp. Voor dit soort collega's bedacht ik de term 'historicus honoris causa', eredoctores. Bart Van Loo kreeg van mij superlatieven, omdat hij dialogen tussen de hertog van Bourgondië en de Gentse stedelingen neerschreef alsof hij er bij was geweest, door zijn geloofwaardige empathie met zijn personages. Bij Marc Verschooris ligt het helemaal anders. Hij, de zogenaamde 'autodidact' dwingt mij op een heel andere manier tot respect, dankzij andere talenten die hij rijkelijk demonstreert. Hij huivert er voor om gefingeerde gesprekken te bedenken. Hij houdt zich aan pure zakelijkheid, bij elk feitje gaat hij verwoed op jacht naar bronnen die het bevestigen of tegenspreken. Hij flirt met de grens van het hyperkritische. Hij houdt van 'harde' bewijzen. Heeft hij dan niets van Van Loo? Toch wel. Vooral in zijn 'Martha' boek voel je op elke pagina hoe hij zich inleeft in de gevoelens en in de denkwereld van de twee verliefde hoofdpersonages, met hoeveel empathie hij hun emoties, hun twijfels en hun percepties weer-

geeft. Hij probeert, als goede historicus, ons de dramatiek van de verliefdheid van het koppel ten volle te laten begrijpen, door eigen uitspraken van de twee dames, maar ook door brieven van derden over hen. Om de bronnen ten volle te doen spreken projecteert hij de gesprekken van het koppel permanent tegen zijn uitbeelding van de chaos van het Nazisme, met treffende beelden van de vlucht van Joden in het interbellum. Hij heeft in zijn verhaal van Martha scherp beseft dat de motivaties van collaboratie en verzet niet steeds te scheiden waren, en dat personages met beide attitudes tegelijk kunnen worstelen. Ik moest vaak aan de TV-reeks van Maurice De Wilde denken, die ook oog had voor het door elkaar lopen van motieven bij misleide jonge Oostfrontstrijders, deels hun idealisme, deels hun naïviteit, en nog zoveel meer.

Deze methodologische invalshoek is bijzonder uitdagend. Ik ben dus blij dat hij weer voluit aan de orde is in het nieuwe boek dat ik hier mag inleiden: “De grimmige lente van 1940. De lotgevallen van 18 jongeren in Wereldoorlog II”. Je kan er duidelijk aan zien dat Verschooris de twee vorige boeken schreef. ‘De grimmige lente’ ontleent zijn charme aan de contrasterende kenmerken van beide voorgaande werken. Het biedt nog steeds de verbluffende en uitputtende zoektocht naar de kleinste feitjes rond de achttien personages. Maar zoals in ‘Martha’ komen die achttien individuen als aanspreekbare mensen naar ons. Eén motivatie in de Inleiding van Verschooris trof me zeer: ‘zich verplaatsen in het leven van anderen’. Ik heb het gevoel dat hij in dit boek nog meer dan in ‘Martha’ in de huid kruipt van zijn personages. Een tweede zin nog meer: ‘In mijn bezuinigingsdrift zijn de voetnoten verdwenen doch de historische punctualiteit is overeind gebleven’. De bewijskracht van het onderzoek zit ‘verschoolen’ in de bijlagen. In de lopende tekst komen geen voetnoten voor, zelfs geen aankondiging van voetnoten. En dat zorgt voor enorm leescomfort. Wanneer er wel referenties zijn in een boek, kan ik nooit weerstaan aan de verleiding om telkens weer naar de noten over te stappen. Nu bleef ik doorlezen. Met het zalig gevoel dat elk woord steunt op eindeloos zoekwerk en kritisch gebruik van bronnen. Ten overvloede ben ik zeer gelukkig met de keuze van de personages: het gaat om totaal onbekende mensen, zonder welkdanig spectaculair verleden. En toch is er een deugddoende samenhang, en één grote thematiek. Aan elk van die 18 jongeren kleeft een fundamentele gemeenschappelijkheid: ze maakten één zelfde dramatische periode mee, met analoge fenomenen, dromen, verleidingen en vergissingen. Ik kan me de uitdaging om mee te stappen in de denkwereld van de bezetters levendig voorstellen, want ik heb deze troebele historische fase zelf meegemaakt, tussen mijn zesde en tiende levensjaren. Ik realiseer

me nu hoeveel ik toen niet opgemerkt heb, omdat ik te jong was, omdat de feiten te complex waren, en de manipulaties van de bezetter te subtiel en perfide waren.

Denk nu vooral niet dat Verschooris zich in deze achttien hoofdstukjes beperkt heeft tot een anekdotisch verhaal over elk van deze anonieme figuren. Hij is dusdanig thuis in alle feiten die in het bezette België plaats vonden tussen 1940 en 1944, evenals in de Bevrijdingsdagen en de repressie-fase, dat hij op elke pagina de algemene context er bij haalt, en dat hij vooral de 18 netwerken ontrafelt waarin zijn 18 personages verstrikt zaten en gemanipuleerd werden.

Zoals in zijn vroegere boeken heeft Verschooris zich geen inspanning gespaard om in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, hardnekkig bewijsmateriaal op te sporen voor elk van de 18 individuen, in de ‘Strafdossiers bij het militair gerecht’, maar vooral in minder onderzochte collecties zoals de ‘dossiers van de gewapende weerstand’, ‘vreemdelingendossiers’, ‘genadedossiers’, ‘voorwaardelijke invrijheidstelling’, ‘dienst oorlogsslachtoffers’, ‘dienst Documentatie en Opzoeken’. Hij legde ook de hand op de dossiers van de inlichtingendienst Marc, die in mei 1944 lijsten opgesteld heeft met de gevaarlijkste elementen van de *Werbestelle*, wat voor de lezer merkwaardige citaten opleverde.

14 Maar hij getroostte zich ook verplaatsingen naar buitenlandse archieven, zodra daarvoor aanleiding was door een of andere onverwachte trigger: Bundesarchiv Aussenstelle Ludwigsburg; het Nationaal Archief Den Haag; de Archives départementales d’Ille-et-Vilaine in Rennes; de Archives départementales du Val-de-Marne, in Créteil; de Archives départementales Bouches du Rhône, in Marseille; de National Archives Kew, Richmond, Surrey (UK). Voor de casus De Bilde nam hij contact met familieleden in Baltimore, Maryland. Voor de casus Peskens vond hij, met succes, toegang tot de ‘Immigration files’, in de National Archives of South Africa (NASA), en The Archives of the Cape Supreme Court, aldaar.

Verschooris beperkt zich evenwel niet tot de geschreven bronnen. Hij kent de waarde van de orale bronnen. Voor de casus van Jacoba Roosen heeft hij getracht gesprekken aan te knopen met kroongetuigen. Ze brachten cruciale familiale en vriendschappelijke links tussen heel wat nazi-gezinden aan het licht, die Verschooris toelieten in dit hoofdstuk de toxische aspecten van het bedenkelijke milieu van talrijke naar Zuid-Afrika gevluchte collaborateurs op te roepen, die zich vlot diep genesteld hadden in de Boeren-partij en in de apartheid-beweging. Zo komen we niet onbelangrijke onthullingen te weten over de uitgeweken Gentse hoogleraar filosoof Herman J. de Vleeschauer, lesgever aan de Universiteit van Pretoria, en vooral beschermheer van verbrande vluchtelingen,

onder meer van Hendrik De Man, de prominente socialistische politicus die zich voor en tijdens de oorlog door de Nieuwe Orde had laten verleiden.

De casus Fernand Vanmaele onthult totaal andere facetten. Het vertelt ons hoeveel mist en pseudo-realiteiten gelanceerd werden na de bevrijding over acties ten voordele of ten nadele van de bezetter, met hoeveel sluwheid halve collaborateurs en halve weerstanders erkende weerstanders pogen te worden, of het statuut van politieke gevangenen te verkrijgen. vaak ten koste van gewezen bondgenoten. Het brutale eigenbelang zorgt voor geen fraai beeld.

De casus Michiels-Matthys reveleert een heel ander facet: de pogingen van ouders om de schuldvragen bij de repressie de ‘stommiteiten’ van hun zonen, namelijk spionagedaden voor de *Geheime Feldpolizei*, te minimaliseren. De juridische strijd bracht immers ook de reputatie van de ouders in het gedrang, en ze werden zelfs veroordeeld voor fout ouderschap, door het niet verhinderen van hun overstap naar de Nazi denkwereld. Het is duidelijk dat Verschooris met veel talent en doorzicht onderkend heeft hoe die ouders een muur van schaamte en vernedering moesten overwinnen.

Deze archivalische zoektochten leverden ontelbare, vaak onverwachte vondsten op. In het hoofdstuk over de zestienjarige mij volslagen onbekende typiste Elisabeth Uten, duikt al gauw ook de prominente, na de oorlog ter dood veroordeelde, collaborateur Willem Verhulst op, niet enkel omdat ze voor hem als diensthoofd schijnbaar onschuldige brieven typte, maar omdat Verschooris de kans niet laat liggen om nieuwe cruciale en boeiende facetten te onthullen over de immorele Willem Verhulst zelf. Ik dacht die man al vrij goed te kennen door de al te milde en verhullende memoires van diens zoon Adriaan, mijn collega en vriend van jaren, en vooral door het ontluisterend levensverhaal van Hertmans in zijn schitterend boek ‘De opgang’. Onverschrokken voegt Verschooris er hier, in enkele korte paragrafen, een moreel supplement aan toe. Hij doet dat met zijn onvolprezen archivalische kundigheid, zijn passie om de laatste archiefsteen om te draaien in zijn bewijsvoering. Zo krijgen we enkele vernietigende Verhulst-citaten cadeau: ‘Als het VNV werkelijk eens strijdlustig zal worden, laat ze dan hun energie gebruiken om de Duitsch-vijandige elementen en afzijdigen tot een beter inzicht te brengen.’ – ‘Het eenigste en uitsluitende doel van ons comité is de eenheid onder al deze partijen tot stand te brengen en gelijker tijd te Gent alle haarden van anti-Vlaamsche – hetwelk ook wil zeggen – anti-Duitsche propaganda uit te roeien en deze te vervangen door nationaal-socialistische.’ – Tegenover de Duitse Stadt-kommandanten profileert hij zich als ‘de zuiveraar bij uitstek’. Daardoor kon hij hen overtuigen dat ‘zijn’ Comité samen-

gesteld was uit personen die reeds bewezen hadden overtuigde Vlamingen te zijn, ‘onverschillig welke Duitschgezinde Vlaamsche partijen zij toebehoren.’— Hoe typiste Uten in dit bedenkelijk verhaal terecht kwam heeft Verschooris met zijn archivalische hardnekkigheid uitgevist, door te achterhalen dat ze op haar Gentse Stedelijke handelsschool door de Duits-voelende lerares Julia Verstuyft geïndoctrineerd werd tot fan van Staf De Clercq. En dat levert een kostbaar nevenverhaal op over een ander fascinerend kanaal van propaganda in de Gentse scholen, want Verstuyft was bovendien overtuigd adviseur voor vrouwelijke vakken bij het ‘Nieuwe Orde Tijdschrift voor Technisch Onderwijs’.

Verschooris’ beslissing om in dit boek de voetnoten weg te laten doet niets af aan de wetenschappelijke accuratesse, want achterin het boek bezorgt de auteur voor elk hoofdstuk de harde bewijzen voor zijn analyses. Voor de casus Uten-Verhulst vormen de dossiers van de Staatsveiligheid alweer fantastische bronnen.

16

In de achttien monografieën wordt de hele waaier opgelijst van zowat alle denkbare motivaties waarmee die anonieme mensen deden wat ze deden. Deze invalshoek is het geheime wapen van de specifieke methodologie van Verschooris. Zo deed hij het ook in ‘Uit de lus van de strop’. Toen kregen we in deze korte monografieën veel meer te horen over de morele intenties, de sociale vaardigheden van de verzetsmensen, van de gewone anti-Duits gezinde Belgen, over de redenen van zovelen die bedreigde Joodse mensen te hulp schoten. We vernamen ook een bredere waaier aan motieven voor Duits-gezindheid, want ook dat is niet één groot simplisme. Er is een niet onbelangrijke grijze zone, met contradictorische motieven en om minder fraaie gevoelens. Voor naïeve goedpratende verhalen, en voor simplistische veralgemeningen ben je bij Verschooris niet welkom. Hij is een man van wetenschap en van objectieve feitenkennis. Maar de trend om de betekenis van collaboratie te minimaliseren (‘collaboratie is niet zo fout’) vindt bij hem geen genade.

– em. prof. Walter Prevenier, juli 2024

INLEIDING

Ik kan mij het geluid van de schoolbel niet meer herinneren, wel het stilstaan in een keurige rij. Niet bewegen, niet praten, het hoofd en profiel, het lijf frontaal, dit alles gevolgd door de noodzakelijke exercitie, de weg naar het klaslokaal. De aanloop naar achttien en de klankkleur van de vele opvoeders die ons zo vaak plots en heftig wakker doen schieten.

Het begint altijd met een verzoekje. 'Ben je nog steeds met die hobby bezig en kun je daarover komen vertellen?' Ik schrik altijd een beetje als ik mijn jarenlange zoeken moet zien als een liefhebberij waarvan gezegd wordt dat ze vooral ontspannend en leuk zou moeten zijn. Hobby's zijn er om zekere leemtes maar ook leegtes te vullen. Met een bevriend pediater zoek ik uit waarom het steeds mannen zijn die allerlei soorten beurzen bezoeken, met de breed opgezette rug kijkplezier aan de concurrent ontnemend alvorens zich zelf genadeloos op het item te storten. Zijn het allemaal synthetiserende geesten die er ontbrekende puzzelstukken uit verzamelingen vergaren? Alleen met de vrouw, die de kassa bedient, lijkt een aangenaam gesprek nog mogelijk. Ik troost me met de gedachte die rondzingt dat wie tweedehands gaat, het eerstegraads op zijn donder krijgt. 'Mannen baren geen kinderen', zegt mijn vriend, 'ze zoeken ook iets waarin ze hun levensspoor verder kunnen zien lopen, iets dat "van hen" is.' We zijn tevreden met die stelling over die krankzinnige bezitsdrang en zetten ons eigen werk voort, onze verzameling, de herinneringen aan de kleine en de grote 'calamiteiten' van de oorlog, ons omgaan met de individuele en de collectieve herinnering over een beklemmend verleden.

Zoeken doe ik nog steeds, zoeken en schrijven en niet altijd de juiste woorden kunnen vinden. Misschien is 'levenshouding' beter? Kennis wordt opge-

bouwd door nieuwsgierigheid. Het is uiteindelijk van belang uit te zoeken of die honger naar kennis iets oplevert. Dit 'tijdverdrijf' bevindt zich op het terrein van het 'in de huid kruipen', zich verplaatsen in het leven van anderen. Ja, het gaat over het reconstrueren van het leven van dode mensen. Om ze tot leven te wekken moet er een vonk zijn die overslaat. Het is een puur rationeel proces, ik ken de grote lijnen van het verhaal en moet veel stukken in elkaar zien te schuiven. Als die stukken er niet spontaan komen, moeten ze opgedolven worden uit de achtergelaten blauwdrukken die de band met het verleden bevestigen. Wat er vandaag is, was er gisteren amper. Met de tijd komt een weidsheid aan nieuwe documenten die een bepaalde fysieke of geestelijke smart openbaren over ongeëvenaarde levens. Met het afwerken, het verzilveren van de 'liefhebberij', worden ook de inzichten ontsloten.

Hoe verder de oorlog van ons af komt te liggen, hoe abstracter onze denkbeelden. Volgens auteur Marcel Möring is het niet alleen belangrijk onderzoek te doen naar de rol van de gemeenten, de spoorwegen en de andere instituten, waardoor het concrete dreigt te verzinken in het algemene.

18

'Belangrijker dan dat – de ideeën, de nuances, de onderzoeken – is de vraag wanneer en waarom degene die naast je woont niet meer je naaste is, een buurman of buurvrouw net zoals jij iemands buurman of buurvrouw bent. Als daar niet over wordt nagedacht, als er geen poging wordt gedaan om die vraag steeds weer opnieuw te stellen en te beantwoorden als dat nodig is, zullen we zwijgen als er geschreeuwd moet worden.'

REGARDING THE PAIN OF OTHERS

Ik blijf doorwerken omdat ik denk dat mijn boeken nog een zeker nut kunnen hebben, met een overgave die naar obsessie neigt, zoeken en schrijven als vaste elementen van het neurochemisch proces met toch een beetje schrik voor verlies in irrelevante zijpaden, uitweidingen die het tempo onderuit halen. Je zult nooit een boek naar ieders wens kunnen maken. In mijn bezuinigingsdrift zijn de voetnoten verdwenen maar de historische punctualiteit is overeind gebleven. De feitendichtheid wordt enigszins aan banden gelegd. Bij het kiezen van de op traceerbare feiten gebaseerde verhalen ben ik selectief geweest. Kieskeurig als mijn kippen die uit een hoop toegeworpen gras zich instinctmatig op de

getande bladeren van de paardenbloem storten. Deze eetlustopwekkende plant in bladrozet die mijn vader als kleine jongen in het veld rond de ouderlijke boerderij lossnijdt en die vervolgens als surrogaatsla op de oorlogstafel van zijn familie terechtkomt.

1944 brengt zoveel verhalen met daarbinnen een persoonlijke kamer met veel leed. Mijn vader is vijftien, brengt een klein achtergelaten stuk metaal in de woonkamer dat na manipulatie de vingers van zijn rechterhand wegblaast. Er is geen berispende vader, wel een verschrikte man die enkele maanden daarvoor door een beroerte is getroffen en die aan zijn emoties geen woorden kan geven. De man met afasie, onderuitgezakt in een fauteuil, die de krachten uit zijn lichaam schudt.

‘Een houten kistje voorzien van batterijen, dat de dokter ons in bruikleen geeft, is voorzien van twee kabels van een meter lang met aan elk uiteinde een stuk koperen buis van een vijftal centimeter lang, die hij in iedere hand vasthoudt terwijl wij aan een soort vliegwieltje moeten draaien om de elektrische schokken te bekomen.’

De geheelde maar imperfecte rechterhand van mijn vader schrijft weer. Hij is de dokter uit de Sint-Jozefkliniek, die zoveel verzetslui heeft geholpen, zeer dankbaar. In beheerste wanhoop en in een lang proces oefent hij om de pen tussen de resterende vingerkootjes te klemmen, om iets op papier te krijgen. Een goed resultaat krijgt hij na evenvele jaren, dertien, precies zoveel als de jaren die zijn vader, onderuitgezakt in een stoel en onverstaaanbaar voor vreemden, nog blijft leven. Tranen in de ogen om de last die hij anderen bezorgt. Bescheiden leven en bescheiden sterven. Ik ben enkele maanden na de dood van mijn grootvader geboren. Remi, de soldaat-grenadier die door zijn lengte ooit paraat stond op het Brusselse perron om hoge buitenlandse gasten te verwelkomen.

‘Momenteel maakt mijn moeder mij voortdurend opmerkzaam hoe mijn vader steeds een waardig toonbeeld voor zijn gezin is geweest, vooruitstrevend en vooral bezorgd om de toekomst van zijn nakomelingen. Daarom heb ik hem bewonderd en zal hem blijven eren tot mijn laatste ademtocht.’ (*Mijn vader*, 21 oktober 1955)

Het landelijke leven zal mijn vader nooit meer bekoren, het is geen bron van mentale steun. Een beetje moestuin is tot daaraan toe, de rest zal hem vervelen,

zelfs vermoeien. De fysieke sensatie van het bewegen kan hem gestolen worden. Wat verloren is, moet worden ingehaald. Er is een proces van lang aangehouden stress bij het combineren van zoveel administratieve functies. Ik weet niet of hij zich die bijna constante drukte niet is gaan beklagen op het ogenblik dat zijn benen hem niet langer dragen. Plots verdwijnt de relatieve rust in zijn bestaan als hij met de neurologische aandoening CIDP wordt geconfronteerd. Hoe goed de medische molen ook draait, zijn ziekte is hyperparticulier en de oorzaak is amper te achterhalen. Tot het bittere eind blijft zijn uitzonderlijke geest gevangen in een aftakelend lichaam.

Mijn vader hielp mensen bij hun zoektocht, wereldwijd. Ik zie hem nog staan, in mijn herinnering aan zijn genealogisch front, tot het niet meer kon en de fysieke en mentale aftakeling was ingetreden. Mijn vader streed tot hij uitbehandeld was. Met een levenseinde in het verschiet ging hij sneller naar het verleden kijken. Hij vond het vooral goed dwalen waar dat verleden niet te mistig was, waar de herinneringen niet in een delirium naar de voorgrond kwamen. Het was belangrijk die herinneringen niet op afstand te houden. Wat lang verborgen was, moest aan de oppervlakte komen, zelfs als bepaalde gebeurtenissen anders moesten worden geïnterpreteerd. Hij had het vaak moeilijk met dat interpreteren nog voordat de kennis van het gebeurde goed was doorgedrongen. Hij bleef ijveren voor de terugblik met emotionele betrokkenheid en kritische distantie, rekening houdend met de beperkingen van de menselijke aard. Met zijn dood knapte tevens de draad die hem met zovele dankbaren verbond.

Regarding the pain of others. De ellende komt een ander toe, angst zorgt ervoor dat mensen zich afwenden. Dat was vroeger en is vandaag nog zo. Met de rouw plaatst men zich tijdelijk buiten de sociale orde. Er is voldoende empathie, maar onmacht en angst leggen het zwijgen op. 'Compassie is een onstabiele emotie' schrijft Susan Sontag. Het is nooit moeilijk om compassie te voelen en te uiten voor de persoon die lijdt, maar het is zwaar om met dat gevoel van medeleven iets nuttigs, opbouwends te gaan doen. We zijn allemaal gelijk in die onmacht.

De oorlog is een bepalend onderwerp gebleven. In het spoor van mijn vaders verhalen, ook over die andere mensen 'met ongemakken' en zijn pogingen om die onwetendheid over het verleden te ordenen, heb ik mezelf aan het werk gezet. De bedoeling van dit boek is om de vele facetten binnen het conflict dat het leven van mijn vader heeft beheerst, naar de voorgrond te krijgen. Een soort groot narratief dat de tragedie van de tijd moet verbeelden: een hooiberg vol emotie, pijn, acceptatie, onbegrip, schaamte, verdriet en gemis, verwarring, be-

drog en woede, alles met elkaar vervlochten. Geweld ook, de onweerlegbare eigenschap van de mens. Er is groepsdruk maar vaak zijn het individuele beslissingen die het verloop van het oorlogsverhaal kleuren, soms doordacht, soms intuïtief. De geschiedenis van jongvolwassenen in een tijd geschraagd door hoop, waarin ze hun onbevangenheid kwijtraken, die nooit meer onbezorgd zullen zijn, snel volwassen worden en dus plotseling ouder gaan ogen. Verhalen geschreven op een mijnenveld, waar jongeren behoedzaam door moeten laveren, tussen levenslust en levensangst. Valkuilen bevinden zich op de weg en de variëteit van de ervaringen is groot maar het is vooral zaak hindernissen te ontwijken en hardnekkige mythes te ontrafelen.

Er valt daarbij iets te zeggen over mijn tijdelijke experimenteerdrang. Dit boek sluit geenszins aan bij de huidige trend van publicaties over de Tweede Wereldoorlog waarin verhalen van historische figuren verteld worden in romanvorm. Op geen enkel vlak worden gaten in de bronnen aangevuld vanuit de eigen verbeelding. Voor wie twijfelt aan de wetenschappelijke aspiraties zijn de toelichtingen uiterst waardevol. Het verhalend karakter is voor tweeërlei uitleg vatbaar. Het boek verdient een breed lezerspubliek zonder afbreuk te doen aan het noodzakelijk lezen en interpreteren van de historische bronnen.

Niet alle ziektes zijn erfelijk maar met het meedogenloos voortschrijden van de jaren komen ongemakken, soms ondefinieerbaar. Ergens denk je wel aan die band met het eigen vlees en bloed, dat het onontkoombaar is, dat je ook op een dergelijke manier aan je einde moet komen. Op mijn Route 66 word ik gediagnosticeerd met de chronische aandoening RA, reumatoïde artritis. Het is geen levensbedreigende beproeving, de ontstekingsremmers geven stabiliteit. Het is een haast onzichtbare 'ramp' waar uitsluitend met ontstekingswaarden gerekend wordt. De mentale blikseminslag krijgt mijn leven niet van de rails en het geloof in de geneeskunde blijft met het voortschrijden van het onderzoek dat mij behoedt voor meer fysieke en psychische defecten. Ik noem het de combinatie van kracht en kwetsbaarheid. De handen blijven boven het klavier waar ze voortdurend de toetsen beroeren. Gelukkig heb ik al verschillende teksten in de grondverf gezet.

VOORSTELLING

Marc Heyndrickx: een jeugd ten prooi aan een kwade geest.

Suzanne De Bilde: een oorlogsleven in de zevende muze.

Elisabeth Uten: de clash van de Gentse juffen.

Helena De Vynck en Marcel Peskens: de geschiedenis van de SD, een uitputtende reis.

Jacoba Roosen: van politiek naar toevallig slachtoffer, zwevend tussen nationaliteiten.

Alfons Labeau: kijken over de vele muren van gramschap.

Fernand Vanmaele: in de mist van schuld en onschuld, van geheim tot fantoom.

Frans Martens: de kroniek van een aangekondigde zelfmoord.

Willy Michiels en Maurice Matthys: de mythe van eendrachtig verzet.

Rosalia Casier en Marie-Louise Audenaert: waar schoonheid en lichtzinnigheid om dominantie strijden.

Monique Talmant: de ontvoering door moeders minnaar.

Nicolas De Roose: het kleinste verschil tussen Kapo en oorlogsslachtoffer.

Gaston Lambert: sterven op de eigen verjaardag.

Lambertine Parys en Henri De Cleyn: de valse noten van enkele Gentse musici.

MARC HEYNDRICKX

Een kassierster in een besloten chalet

De Gentse Veldstraat is de bekendste winkelstraat van de stad en menig ouder stadsgenoot kent de geschiedenis van het gebouw met de opvallende vooruit-springende voorgevel in art-decostijl. Men denkt dan niet zozeer aan de voormalige schouwburg Théâtre Pathé maar aan de bioscoop, de Majestic, die er tot omstreeks 1982 vele filmliefhebbers lokt. Ooit een trefpunt voor de goeude Gentenaar krijgt de uitbating rond 1928, na de vertoning van voornamelijk Franse films en documentaires, belangstelling van de Amerikaanse maatschappij Metro-Goldwyn-Mayer (MGM). Vlak voor de Tweede Wereldoorlog neemt de naamloze vennootschap Cinex het roer over. Het vertrouwen in de uit Tienen afkomstige directeur Joseph Uyttebroeck, blijft.

Musicals en licht operettewerk behoren veruit tot het populairste genre dat Gentenaars naar de bioscoop en zeker naar de Majestic drijft. De vertoonde films van Amerikaanse of Franse makelij behoren stilaan tot het verleden. De bioscoop, met iets minder dan duizend zitplaatsen is nooit helemaal gevuld in de oorlogsjaren. Uyttebroeck kent de inrichting en vertrouwt erop dat het personeel elke last met Duitsers – die geregeld controles uitvoeren – kan vermijden. Die waarschuwing van Uyttebroeck komt niet zomaar. De Duitsers hebben zijn goede vriend en collega Victor Huylebroeck, uitbater van de bioscoop Gaumont in Zelzate, gefusilleerd. Zijn dood en die van negen andere gijzelaars dient als vergelding voor de aanslagen die het leven hebben gekost aan vier Belgische medewerkers van het vijandige regime. Gijzelaars, geïnterneerd ter afschrikking, dragen op de een of andere manier altijd de stempel